

Geliş Tarihi : 21.06.2019
Kabul Tarihi: 17.12.2019

Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi
Journal Of Modern Turkish History Studies
XIX/39 (2019-Güz/Autumn), ss. 485-507.

BİR ÇOCUK DERGİSİNDE BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI ve YANSIMALARI: “TALEBE DEFTERİ”*

Volkan AKSOY**

Öz

Birinci Dünya Savaşı, dönemi itibarıyla kitle iletişim araçlarının hem savaşan tarafların birbirine karşı hem de kendi iç bünyelerine yönelik propaganda amaçlı kullanıldığı en önemli savaş oldu. Bu savaş sırasında Osmanlı Devleti’nde iktidarı elinde bulunduran İttihat ve Terakki Cemiyeti ise cephelerdeki mücadelenin yanı sıra hem savaşı sürdürebilmek, hem halkın desteğini canlı tutabilmek için basın yayın vasıtasıyla propaganda faaliyetinde bulundu. Bu amaçla sadece yetişkinlere değil devletin ve toplumun geleceği olarak görülen çocuklara yönelik de faaliyette bulunmayı ihmal etmedi. Savaş esnasında çocuk edebiyatına olan ihtiyacın arttığı, çıkacak beş ya da on çocuk risalesinin bu boşluğu güç kapatacağı, Talebe Defteri’nin de ihtiyaçtan doğan bu boşluğu kapatmada fedakârlıkla çalışacağı, gençleri fikren ve zihnen aydınlatmayı hedef olarak seçtiğini ifade eden Muallim Ahmet Halit’in kurucusu ve müdürü olduğu “Talebe Defteri” isimli çocuk dergisi de bu faaliyeti yürüten yayın organlarından birisiydi. Bu bağlamda yapacağımız çalışmanın amacı adı geçen dergi üzerinden bir dönemin siyasi ve sosyal yansımalarını, savaşın son iki yılında çocuklara yönelik ne yönde bir propaganda faaliyetinde bulunulduğunu ve nasıl bir nesil yaratma çabası içinde olduklarını ele almaktır.

Anahtar Kelimeler: Birinci Dünya Savaşı, Talebe Defteri Dergisi, Çocuk, Millî Değerler.

* Bu çalışma, 12-15 Kasım 2015 tarihleri arasında Türk Tarih Kurumu, Ege Üniversitesi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Kâtip Çelebi Üniversitesi iş birliğiyle İzmir’de düzenlenen Uluslararası I. Dünya Savaşı Sempozyumu (Türk-Rus Penceresi)’nde sunulan sözlü bildirinin gözden geçirilmiş ve düzeltilmiş halidir.

** Dr. Öğr. Üyesi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü, (v_aksoy@ktu.edu.tr), (<https://orcid.org/0000-0001-6725-8012>).

THE FIRST WORLD WAR AND THE REFLECTIONS IN THE JOURNAL OF A CHILD: "TALEBE DEFTERİ"

Abstract

The First World War was the most important battle for the propagandistic use of mass media. In the course of this war, Committee of Union and Progress, which held power in the Ottoman Empire, carried out propaganda activities by means of the press, in order to keep the people's support alive as well as the struggle in the fronts. For this purpose, it did not neglect to operate not only for adults but also for the children who are seen as the future of the state and society. The children's magazine, which is the founder and the director of the Teacher Ahmet Halit, was one of the publications that carried out this activity. The aim of this study is to examine the political and social reflections of a period through the aforementioned journal, how propaganda has been carried out towards children in the last two years of the war and how they are trying to create a generation.

Keywords: First World War, Magazine of Talebe Defteri, Children, National Values.

Giriş

Osmanlı Devleti'nde gazete basımı ilk olarak devletin resmi yayın organı olarak görev yapan Takvim-i Vekayi adlı gazetenin 1831 yılında yayınlanmasıyla başlamıştır.¹ Bu gazetenin ardından yarı resmi bir içeriğe sahip, William Churchill'e² verilen imtiyazla çıkan Ceride-i Havadis gazetesi gelmiş, ilk özel gazete ise resmi gazetenin yayınlanmasından 29 yıl sonra, Ağâh Efendi ve Şinasi tarafından çıkarılan Tercüman-ı Ahval gazetesi olmuştur. Basın yayın faaliyetlerinin sayısındaki artışa paralel içerisinde sansürü de barındıran çeşitli hukukî düzenlemeler yapılmış³ ve II. Abdülhamit döneminde mevcut

- 1 Osmanlı dönemi basın hayatı ve meydana gelen gelişmeler hakkında geniş bilgi için bkz. Orhan Koloğlu, *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Basın*, İletişim Yayınları, İstanbul 1994; Orhan Koloğlu, "Osmanlı Basını: İçeriği ve Rejimi", *Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, C.1, İstanbul 1985, ss. 68-93; Nuri İnuğur, *Basın ve Yayın Tarihi*, Çağlayan Kitabevi, İstanbul 1982.
- 2 Bu İngiliz vatandaşı gazeteci, Morning Herald isimli bir İngiliz gazetesinin muhabirliğini yapmaktaydı. 1836 yılında Kadıköy civarında avlandığı sırada bir çocuğu yaralamış, mahkemelik olmuş, ancak yabancılara tanınan imtiyazlar neticesi İngiliz Konsolosluğu'nun da araya girmesiyle serbest bırakılmıştır. Sadece serbest bırakılmakla kalmamış, İngiliz hükümetinin baskılarıyla Hariciye Nazırı görevinden alınmış, Churchill'e bir nişanla birlikte zeytinyağı ihracat ve gazete çıkarma imtiyazları verilmiştir. Bu aldığı imtiyazı Churchill, 1840 yılında hayata geçirmiştir. İlk zamanlarında fazla ilgi görmeyen gazete, devletten maddi destek sağlamayı başarmış, Kırım Savaşı zamanında hem İngilizler adına hem de gazetesi adına muhabirlik yaparak yazdığı yazılarla kendisine olan ilgiyi arttırmıştır. Geniş bir ilan politikası onun basın tarihimiz açısından önemli bir noktasıdır. Bkz. Tevfik Çavdar, *İz Birakan Gazete ve Gazeteciler Babıâli'den Geriye Ne Kaldı?*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 2007, ss. 16-17.
- 3 Özellikle Tercüman-ı Ahval gazetesinin çıkışından sonra yayın faaliyetlerinde bir artış olmuş ve İstanbul merkezi ağırlıklı olmak üzere gazetecilik faaliyetleri daha yaygınlık kazanarak halka ulaşmaya başlamıştır. Halka ulaştırılması amacı, aynı zamanda yazı

yasalar yürürlükte kalarak varlığını devam ettirmiştir. Bilindiği üzere Kanun-i Esasi askıya alınmakla birlikte onun döneminde hiçbir zaman tamamen yok sayılmamış, böylece bu kanundaki düzenleme ile basın yasalar çerçevesinde özgür olduğu anlayışı devam etmiştir. Ancak zaman, buradan kastedilenin özgür bir basın değil tek kaynaktan idare edilen, benzer şeyleri yazan ve Abdülhamit'e bağlı bir basın anlayışı olduğunu ortaya çıkarmıştır.⁴ Bunun üzerine birçok gazeteci, yazar Cenevre, Paris, Viyana gibi Avrupa şehirlerine giderek faaliyetlerine burada devam etmek durumunda kalmıştır. Bu şekilde yurtdışında da önemli bir yayıncılık faaliyeti ortaya çıkmış, bu sürgün ve sıkı sansür uygulamaları II. Meşrutiyet'in ilanına kadar devam etmiştir. II. Meşrutiyet'in ilan edilmesinden iki gün sonra İstanbul'daki basının önde gelen gazeteleri İkdam, Sabah, Tercüman-ı Ahval ve Saadet gazeteleri kendi aralarında anlaşarak yazılarını sansüre göndermemişler⁵ ve başta sansür memurlarını gazetelerin basıldığı matbaalara sokmamak üzere gerekli tedbirleri de almak

dilinin sadeleştirilmesi ve konuşulan dile daha yaklaştırılması gayretlerini de beraberinde getirmiştir. Gazetelerin yanı sıra Vakayi-i Tıbbiye (1850), Mecmua-i Fünun (1862) gibi dergilerin de yayın hayatına başlaması ile birlikte bu faaliyetin toplum üzerindeki etkinliğini gören devlet, sansür faaliyetlerine başlamış, bu amaçla 10 Nisan 1845 tarihli Polis Nizamı, 1857 tarihli Basmahane Nizamnamesi ve 1864 tarihli Matbuat Nizamnamesi düzenlemelerini yapmıştır. Bunu daha sonra dönemin ünlü sadrazamlarından Ali Paşa'nın adıyla anılan Kararname-i Âli (1867) düzenlemesi takip etmiştir. 1862 tarihinde kurulan Matbuat Müdürlüğü ise, Maarif-i Umumiye Nezaretine bağlı olarak basın yayın faaliyetlerini denetler hale gelmiştir. Alpay Kabacalı, "Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemlerinde Sansür", *Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, C. 3, İstanbul 1985, ss. 607-609. Osmanlı dönemi sansür faaliyetleri hakkında daha geniş bilgi için ise bkz Kabacalı, *a.g.m.*, ss. 609-616; Alpay Kabacalı, "Memurlar İçeri Alınmayacak", *Popüler Tarih Dergisi*, S. 2, 2000, ss. 42-45; Hamza Çakır ve Hakan Aydın, "İkinci Meşrutiyet Dönemi Basın Sansürü", *İkinci Meşrutiyet Devrinde Basın ve Siyaset*, (Ed. Hakan Aydın), Palet Yayınları, Konya 2010, ss. 237-260.

- 4 Orhan Koloğlu, "Osmanlı Basını: İçeriği ve Rejimi", s. 87; Kabacalı, "Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemlerinde Sansür", ss. 610-611. Ahmed Emin Yalman, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim*, C. 1, Yenilik Basımevi, İstanbul 1970, s. 62-63. Servet-i Fünun dergisinin kurucusu Ahmet İhsan Tokgöz'ün başından geçen bir olayı nakletmek, bu dönemde uygulanan sansürün boyutlarının nerelere vardığını göstermesi açısından mühimdir. "Abdülhamit'in son yıllarında, basını ve matbaaları sınıksız bağlamak için türlü türlü icatlar çıkarıldı. Journalciler, Maarif'te Encümen-i Teftiş ve Muayene, Dâhiliye'de sansür ve müfettişler yetmiyormuş gibi, hurufat dökümcülüğü de sınırlandı. İstanbul'da zaten üç dört dökümcü vardı. Bunların dükkânlarını Sanayi Mektebi'nin içine taşıdılar. Matbaalar, kullanacakları harfleri, izin aldıktan sonra ilmühaberle Sanayi Mektebi Müdürlüğünden istiyorlardı. Müdürlük siparişi okul içindeki dökümcüye bildiriyor, dökümcü döküyor, kapıdan çıkarken biz de izin göstererek alıyorduk" diyerek sansürün vardığı yerleri ifade etmiştir. Ayrıca Doktor Besim Ömer Paşa'nın sularla ilgili yazdığı bir yazıya, yaşlı bir adamın çeşme başında dua eder bir resmini eklemesi üzerine, dönemin baş sansürçüsü Ebul Mukbil Kuru Kemal "kötü düşünceliler o kadar çoğaldı ki... bu güzel resmi Servet-i Fünun'da görür görmez, hah, bunu bu biçimde burada yayımlamak, üstü kapalı olarak işimiz duaya kaldı demek olduğunu anlatmaktadır" diye yorum yaparak, resme müsaade etmediğini de belirtmiştir. Bu örnekler o dönemde sansürün iyice abartıldığını ve kuruntuların nerelere vardığını göstermesi açısından da ilginçtir. Bkz. Ahmed İhsan Tokgöz, *Matbuat Hatıralarım*, (Haz. Alpay Kabacalı), İletişim Yayınları, İstanbul 1993, ss. 117-118.

- 5 Kabacalı, "Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemlerinde Sansür", s. 615.

suretiyle gazetelerini sansüre uğramadan çıkarmışlardır.⁶ Böylece ortaya çıkan fiili durum, başta İstanbul olmak üzere Osmanlı Devleti'nin diğer vilayetlerinde bir basın faaliyeti artışına ve yılların biriktirdiği özgürce yazı yazabilme isteğiyle hemen her şeyin söylenip yazılabilesine yol açmıştır.⁷

1. Çocuk Dergiciliği ve Talebe Defteri Dergisi

II. Meşrutiyet döneminde ortaya çıkan özgürlükçü hava içerisinde basın yayın faaliyetlerinde yukarıda da ifade edildiği üzere önemli bir artış görülmüştür. Bu artıştan çocuk dergileri de nasibini almış ve çok sayıda dergi yayınlanmıştır.⁸ Çocuk dergiciliğinin gelişimi hakkında dikkati çeken en önemli nokta, bu yayınları hazırlayanların çocuğun dünyasında bir boşluk olduğunu fark etmeleridir. Genel yaklaşım bu boşluğun XX. yüzyıl eksenli, değişen dünya dengeleri ve toplum yapısı ile uyum sağlamasına yöneliktir. Öncelikli hedef, çocuğu bilgilendirici, eğlendirici yeri geldiği zaman onun hayatını kolaylaştırıcı yazılarla okuru buluşturmak,⁹ çocukları memleket sorunlarıyla ilgilenmeye erken yaşlarda alıştırmak¹⁰ ve iyi birer vatandaş olarak eğitmektir. Diğer taraftan çocuk dergileri genel eğitim politikasını da destekleyici ya da çocukların gelişimine katkı sağlayıcı rolleri üstlenmişlerdir. Döneme bakıldığında II. Meşrutiyet aydınlarının üzerinde en çok durduğu meselelerden biri çocuk eğitimiydi. Çünkü ülkenin ilerlemesinin çocukların eğitimden azami yararlandırılması ile

6 Kabacalı, "Memurlar İçeri Alınmayacak", s. 43.

7 Orhan Koloğlu, II. Abdülhamit'in son yıllarında bütün ülkede 120 kadar gazete ve dergi yayınlanırken, II. Meşrutiyet'in ilanından altı ay sonra bu sayının 377'si İstanbul'da olmak üzere 730'u bulunduğunu ifade etmiştir. Bkz. Orhan Koloğlu, *Aydınlarımızın Bunalım Yılı 1918 Zaferi Nihai'den Tam Teslimiyete*, Boyut Kitapları, İstanbul 2000, s. 59. Ahmet Ali Gazel ve Şaban Ortak ise yaptıkları araştırmada Ayın Tarihi dergisinde tespit ettikleri ve II. Meşrutiyet'in ilanından 1927 yılına kadar imtiyaz alan gazete ve dergilerin isimlerinin bulunduğu bir listeye dayanarak, Meşrutiyet'in ilanından Ağustos 1325 (1909) yılına kadar yaklaşık bir yıllık sürede 310 adet yayın imtiyazı alındığını belirtmişlerdir. Bkz. Ahmet Ali Gazel ve Şaban Ortak, "İkinci Meşrutiyet'ten 1927 Yılına Kadar Yayın İmtiyazı Alan Gazete ve Mecmualar (1908-1927)", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 7, S. 1, 2006, ss. 224-226. Ahmed Emin Yalman ise otuz üç yıllık istibdattan ve zoraki sükûttan sonra içini dökmek hevesinin bir salgın halini aldığını, varını yoğunu paraya çevirenlerin günlük gazeteler, haftalık-aylık dergiler, broşürler, kitaplar neşretmek üzere yarışa giriştiklerini vurgulamıştır. Bkz. Yalman, *a.g.e.*, s. 64.

8 Süreli çocuk yayınları, çocuk yayıncılığının önemli bir basamağıdır. Çocuk yayınlarını bir kitle iletişim aracı olarak kabul etmek mümkündür. Günlük, haftalık, aylık çıkan yayınlar ile çocuklar hayata hazırlanmakta, çocuklara toplumun ahlâki kuralları kazandırılmaktadır. Yayınlar, çocukların okuma alanındaki bireysel ihtiyaçlarını karşıladıkları gibi güncel olaylardan da bahsederek kültür seviyesinin yükselmesine katkıda bulunmaktadır. Bkz. Fatma Banu Deniz, *İkinci Meşrutiyet Dönemi Süreli Çocuk Yayınlarında Dinî Motifler (Mektepli, Mini Mini, Çocuk Dostu, Küçükler Gazetesi)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta 2010, s. 15.

9 Lale Uçan, "Osmanlı Çocuk Dergilerinin Çocuk Kimliği Üzerine Etkileri", *Osmanlı Dünyasında Çocuk Olmak*, (Ed. Haşım Şahin-Nurdan Şafak), İstanbul 2012, s. 170.

10 İsmet Kür, "Süreli Çocuk Yayınlarına Genel Bir Bakış", *Toplumsal Tarihte Çocuk Sempozyumu*, (23-24 Nisan 1993), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1994, s. 112.

mümkün olacağına inanılıyordu.¹¹ Aynı zamanda bu dönemin ayırt edici bir özelliği olarak Emrullah Efendi, İsmail Hakkı (Baltacıoğlu), Feridun Vecdi, Ethem Nejat, Ziya Gökalp gibi önde gelen eğitimciler, millî bir eğitimin olması gerektiği yönünde görüşlerini, II. Meşrutiyet yıllarında yaptıkları çalışmalarla ortaya koymuşlardır.¹²

Eğitimin belirtilen öneminin Osmanlı aydın ve bürokrat kesiminde yeni bir algı olmadığını da ifade etmek gerekir. Zira Tanzimat Fermanı sonrası oluşturulmak istenen hukuki, siyasi, idari, sosyal yeni düzenlemeler ve ıslahatlar çerçevesinde eğitimin önemli bir yeri olacağı düşünüldüğünden özellikle II. Mahmut iktidarında başlatılan eğitimde yenileşme çabaları¹³ daha ileriye götürülmüştür. Bu anlamda en önemli girişimlerden birisi 1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesi olmuştur. Fransız örneğine göre yapılmış¹⁴ merkezi ve zorunlu bir eğitim sistemi getirmeyi amaçlayan nizamnameden¹⁵ devlet, sosyal ve politik bozukluğu azaltacağını ve devletçiliğin Osmanlı merkezli ideolojisi altında birleştirici bir toplum yaratacağını beklemiştir.¹⁶ Ancak gerek beklentiler gerekse Tanzimat'la kurulan orta düzeydeki okullar, taşraya yayılma imkânlarını II. Abdülhamit dönemine geldiğinde bulmuş ve söz konusu dönemde yeni mesleki okullar açılmış ve Darülfünun'a 1900 yılında işlerlik kazandırılmıştır.¹⁷

-
- 11 Bekir Onur, *Türkiye'de Çocukluğun Tarihi*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 2005, s. 109.
- 12 Mustafa Ergün, *II. Meşrutiyet Döneminde Eğitim Hareketleri (1908-1914)*, Ocak Yayınları, Ankara 1996, ss. 41-156; Osman Konuk, "II. Meşrutiyet Döneminde Eğitim (Yapı, Süreç Sorunlar ve Tartışmalar)", *Yüziüncü Yılında II. Meşrutiyet*, (Ed. Asım Öz), Pınar Yayınları, İstanbul 2008, ss. 372-382.
- 13 II. Mahmut döneminde, merkezi yönetimin yapısında ve organizasyonunda değişiklikler yapılmıştır. Arazi mülkiyetinde, vakıfların kontrol ve düzeninde, eğitim ve iletişim sisteminde vb. Mahmut'un bazı reformları padişahın gücünü ve zayıflamış olan otoritenin merkezileşmesini sağlamayı amaçlamıştır. S. 51. Gerçekten de, eğitim Batılılaşma amaçlarına ulaşmak için ana vasıta olarak kabul edilmiştir. Bu sebeple Mahmut'un hükümdarlığında, devletin sorumluluğu olarak eğitimi sağlamak ve geleneksel mektep ve medreseler dışında okul inşa etmek için ilk girişimlerde bulunulmuştur. Bkz. Andreas M. Kazamias, *Education and the Quest for Modernity in Turkey*, University of Chicago Press, Chicago 1966, ss. 51-53.
- 14 Benjamin C. Fortna, *Geç Osmanlı ve Erken Cumhuriyet Dönemlerinde Okumayı Öğrenmek*, (Çev. Mehmet Beşikçi), Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2011, s. 36. Fransa Eğitim Bakanı Victor Duruy'un döneminde hazırlanan raporun, Maarif-i Umumiye Nizamnamesine önemli etkisi olmuştur. Devamında II. Abdülhamit'in eğitim stratejisi okulların içeriğini ve genel yükseliş ortamını büyük ölçüde değiştirirse de 1869 tasarısı, XX. yüzyıla kadar olan resmi söylemin mihenk taşı olarak hizmet etmeye devam etmiştir. Bkz. Benjamin C. Fortna, "Islamic Morality in Late Ottoman "Secular" Schools", *International Journal of Middle East Studies*, Vol. 32, No. 3, p. 372.
- 15 Roderic Davison, Osmanlı coğrafyasına ve Türklere Batı'dan gelen etkilerin en önemli giriş kanalının eğitim olduğunu düşünmektedir ve bunu örnekleriyle açıklamaya çalışmıştır. Eğitim Nizamnamesinin ve Osmanlı Devleti'nde daha sonraki yıllarda devam eden reformların anlamlandırılabilmesi açısından bkz. Roderic H. Davison, "Westernized Education in Ottoman Turkey", *The Middle East Journal*, Vol. 15, No. 3, ss. 289-301.
- 16 Emine ÖEvered, *Empire and Education Under the Ottomans Politics, Reform and Resistance from the Tanzimat to the Young Turks*, I. B. Tauris Publications, New York 2012, ss. 1-2; Kazamias, *a.g.e.*, ss. 63-64.
- 17 Mustafa Gündüz, *Osmanlı Mirası Cumhuriyet'in İnşası Modernleşme, Eğitim, Kültür ve Aydınlar*, Lotus Yayınevi, Ankara 2010, ss. 108-109; Kazamias, *a.g.e.*, ss. 80-81. 1869 öncesi Tanzimat dönemine bakıldığında, eğitim alanında başlıca ıslahat adımlarının ortaöğretim ve meslek okullarında atıldığı görülür. Rüştiyeler, bu dönemde eğitimde modernizasyonu

II. Meşrutiyet'te de kurtuluşun ve yeniden güçlü devletler safında yer almanın çaresi eğitim kurumlarının ıslahında ve gerektiğinde yeniden yapılanmasında görülmüştür. Ancak II. Meşrutiyet döneminde ülkenin var olma mücadelesiyle karşı karşıya bulunması eğitimi de etkilemiştir.¹⁸ Eğitim kurumları, koşulların da yönlendirmesiyle pragmatik amaçlara yönelmiş, özellikle eğitim sisteminden millî birlik ve bütünlüğü sağlamaya yönelik bilinçli bireyler yetiştirmesi, vatanın savunulması ve yüceltilmesine yönelik duyarlılık kazandırması beklenmeye başlamıştır.¹⁹ Dolayısıyla bu süreçte çocuk dergileri hedeflenen neslin yetiştirilmesinde diğer eğitici kişi ve kurumlar gibi görev üstlenmiştir. Çocuklara vatan,²⁰ millet, devlet sevgisi aşılansak millî bir ruh kazandırılması, mevcut sıkıntıları kolaylıkla aşabilecek azim ve iradeye sahip, girişimci, bilgili, çalışkan ve üretken bir nesil yetiştirilmesi ilk hedefler olarak belirlenmiştir.²¹ II. Meşrutiyet'te istenen insan tipine yönelik hedeflere varmadaki pratik amaçları, incelemeye tabi tuttuğumuz Talebe Defteri dergisinde de gözlemlemek mümkündür. Bu gözlemler ışığında amacımız adı geçen derginin Birinci Dünya Savaşı esnasında çocuklara²² yönelik yayın faaliyetlerinde neyi hedeflediği ve

temsil etmiş, ancak istenilen başarıya ulaşmakta yetersiz kalmıştır. 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile birlikte II. Abdülhamit'in iktidar yıllarını da içerisine alan daha sonraki dönemde ilköğretimde iptidai, ortaöğretimde idadiler ön plana çıkmış, rüştîyeler ise idadilere eklenmiştir. İlköğretim sistemini daha dünyevi bir eğitim ağına dönüştürecek reformlar için hukukî zemin oluşturulmuştur. Ancak malî sorunlar, vilayetler arasındaki kültürel, dini ve sosyal farklılıklar, açılan okullar oranında sayıca yetersiz öğretmenler gibi sorunlar sebebiyle süreç oldukça yavaş ilerlemiş, yine de elde edilen tecrübeler, II. Meşrutiyet döneminde eğitimde ve eğitimin laikleşmesinde önemli yasal düzenlemeler yapılmasına katkı sağlamıştır. Bkz. Selçuk Akşin Somel, *Osmanlı'da Eğitimin Modernleşmesi (1839-1908)*, (Çev. Osman Yener), İletişim Yayınları, İstanbul 2015, ss. 27-30.

- 18 Osman Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi*, C. 3-4, Eser Matbaası, İstanbul 1977, ss. 1273-1274.
- 19 Bu noktada II. Meşrutiyet döneminde olgunlaşan çocuğa yönelik olumlu yaklaşımda, yani çocukları bir birey olarak görme, vatan-millet sevgisi aşılama ve onları iyi birer vatandaş olarak yetiştirme anlayışında sadece dönemin tansiyonu yüksek koşulları değil, özellikle Fransız düşünürler vasıtasıyla XVIII. yüzyılda yoğunluk kazanan fikirlerin de etkisi önemli olmuştur. XVIII. yüzyıl Batı'da çocukluk ile ilgili düşüncelerde önemli dönüşümlerin gerçekleştiği, çocukların "kusurlu yetişkinler" ya da en iyi değerlendirmeye yetişkinlerin küçük bir modeli olmaktan kurtularak bağımsız bir aktör, başlı başına bir değer olarak kabul edilmeye başladığı bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle Voltaire, Diderot, Jean-Jacques Rousseau, Caradeux ve Helvetius'un gibi XVIII. yüzyılın belli başlı düşünürlerinin, söz konusu yaklaşım değişikliğinde payları büyüktür. XIX. yüzyılın reformcu Osmanlı aydınlarının Fransa'daki gelişmeleri ve bu arada eğitim alanındaki radikal dönüşümleri yakından izledikleri düşünüldüğünde çocuk eğitimindeki yeni anlayışın fikri temelleri daha iyi anlaşılır. Bkz. Füsün Üstel, *"Makbul Vatandaş"ın Peşinde II. Meşrutiyet'ten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi*, İletişim Yayınları, İstanbul 2008, ss. 12-24.
- 20 Dönemin çocuk dergilerinde vatan sevgisi ve onun uğrunda her türlü fedakârlığın gösterilmesi en çok işlenen konuların başında gelmiştir. Örnekler için bkz. Deniz, *a.g.t.*, ss. 53-56; 79-81.
- 21 Ali Gurbetoğlu, "II. Meşrutiyet Dönemi Çocuk Dergilerinde Çocukluk Anlayışı", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, C. 40, S. 2, 2007, ss. 67-68. Osmanlı Devleti'nin incelediğimiz savaş dönemini de içerisine alan II. Meşrutiyet döneminde bireyin yetiştirilmesindeki beklenti ve amaçları hakkında geniş bilgi için bkz. Üstel, *a.g.e.*, s.
- 22 Arasında derginin içeriğine bakıldığında bir çocuk dergisinden ziyade 13 ile 17 yaş aralığındaki İdadi ve Sultanî öğrencilerine hitap ettiği söylenebilir. Bununla birlikte daha küçük yaşta çocuklara hitap eden yazı ve sayfaları da görmek mümkündür. Bir diğer dönemin çocuk dergisi "Çocuk Dünyası" Talebe Defteri'ni "ağabeyi" olarak gördüğünü

hangi konuları ön plana çıkardığını saptayabilmektir.

Talebe Defteri dergisi 23 Mayıs 1329/5 Haziran 1913 tarihinde yayınlanmaya başlamış ve ara verdiği dönemlerde dâhil 68 sayı olarak 20 Mart 1335/20 Mart 1918 tarihine kadar varlığını sürdürmüştür. Kurucusu ve Müdürü Ahmet Halit'tir (Yaşaroğlu). 15 günde bir 23 cm. boyutunda yayınlanan dergi zaman zaman birer ay arayla çıkmak durumunda kalırken 32. sayısını maddi imkânsızlıkları gerekçe göstermek suretiyle 31. sayısından iki buçuk yıl sonra yayımlayabilmiştir. Ayrıca bu uzun aranın yaşandığı dönemde okuyucuların ruhi ve fikri ihtiyaçlarını tatmin edecek bir eserin yayınlanmadığı ve okuyucunun da yoğun isteği üzerine tekrar çıkmaya karar verdiklerini diğer sebepler olarak aktarmıştır.²³ Derginin çıkmaya başladığı 1913 yılı, çocuk dergilerinin yayın hayatına başlamaları bakımından en yoğun yıldır.²⁴ 1912 yılında başlayan Balkan Savaşı sonunda Osmanlı Devleti'nin Rumeli'deki toprakları çok kısa bir zamanda elinden çıkmıştır. Hiç kimsenin bu kadar ani bir yenilgi ve geri çekilmeyi beklemediği savaş, Müslüman-Türk nüfus içerisinde büyük bir kızgınlığa ve intikam alma duygularına yol açmıştır. Dönemin sadece yetişkinlere yönelik gazete ve dergilerinde değil çocuklara yönelik yayın faaliyetinde bulunan dergilerinde de bu duygular işlenmiştir. Balkan Savaşları sonunda ortaya çıkan bu sosyal patlamadan millî bir nesil yaratabilme²⁵ çerçevesinde faydalanılmaya gayret edilmiştir.

2. Talebe Defteri'nde Balkan Savaşları

Meşrutiyet döneminin ilk yıllarında uygulanan ve ülkede yaşayan değişik etnik unsurların Osmanlı üst kimliği altında yaşamalarını sağlamak anlamına gelen "İttihad-ı Anasır" politikası, Balkan savaşlarıyla birlikte çökünce

ifade etmiştir ki bu durum yukarıda belirtilen yaş aralığına hitap ettiğini göstermektedir. Zira Çocuk Dünyası, daha küçük yaştaki kişilere hitap ettiğini belirten açıklamalara yer vermiştir. Bkz. Cüneyd Okay, *Eski Harfli Çocuk Dergileri*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 1999, ss. 106; 119-120.

23 Ebru Davulcu, "Osmanlı Devleti'nde Genç Dimağları Basın Yolu İle Şekillendirmek: Talebe Defteri Dergisi ve Dergi Söyleminde Savaş ve Vatan Sevgisi", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 37, 2015, ss. 541-543; Okay, *a.g.e.*, ss. 119-122; Fatih Tuğluoğlu, "Talebe Defteri Dergisindeki Yansımalarıyla Balkan Savaşları (1913-1918)", *Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 12, 2014, ss. 164-165.

24 Osmanlı Devleti'nde çıkan ilk çocuk dergisi 1869 yılında aynı adlı gazetenin çocuk eki olarak çıkan Mümeyyiz'dir. Ancak Osmanlı dönemi çocuk dergileri genelde kısa bir yayın hayatına sahip olmuştur. Mümeyyiz 49 sayı çıkar. Bu alanda rekor 627 sayıyla Çocuklara Mahsus Gazete isimli dergiye aittir. Çocuklara Rehber 166 ve Yeni Yol 113 sayıyla diğer en çok sayıya ulaşan dergilerdir. Bkz. Bülent Varlık, "Tanzimat ve Meşrutiyet Dergileri", *Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, C. 1, İletişim Yayınları, İstanbul 1985, s. 123; Kür, *a.g.m.*, ss. 109-110; Okay, *a.g.e.*, s. 18.

25 Eğitimde, okullarda, çocuk dergi ve kitaplarında çocuklar için düzenlenen şenlik ve bayramlarda yukarıda bahsi geçen millî nesil" yaratma, çocuklarda Türklük ve milliyetçilik bilincinin uyandırılması ve rejime sadık yetiştirilmeleri daima göz önünde bulundurulmuştur. Bkz. Cüneyd Okay, *Meşrutiyet Çocukları*, Bordo Kitapları, İstanbul 2000, ss. 44-45.

milliyetçi-Türkçü politikalar öne çıkmıştır.²⁶ 6 Ekim 1913 tarihinde kabul edilen “Tedrisat-ı İbtidaiye Kanun-ı Muvakkatı (İlköğretim Geçici Kanunu) ile ders programlarında ve idari yapılanmada değişikliklere gidilerek eğitimde de millileşme yolu açılmış, Türkçe, eğitim dili olarak ilköğretimde mecburi hale getirilmiştir. Diğer taraftan okullarda düzenlenen şenlik ve bayramlarda, çocuk dergi ve kitaplarında, Türklük ve milliyetçilik bilincinin uyandırılması,²⁷ çocukların 1908 Meşrutiyet hareketine ve rejime sadık olarak yetiştirilmelerinin göz önünde bulundurulmasına gayret edilmiştir.²⁸

Balkan Savaşları sonrası Talebe Defteri dergisinin yazınında intikam almaya, tekrar Balkanlara dönmeye ve bu yolda gençleri, yeni nesilleri yetiştirmeye yönelik milli ve manevi duyguları önceleyen yazı, şiir ve hikâyelere sıklıkla yer verilmiştir.²⁹ Diğer taraftan yazarlar, savaş esnasında yaşanan acı günlerin unutulmaması, bu günlerden ders alınması gerektiği kanaatinde dirler.³⁰ Dergi, Bulgarların Çatalca’yı zorladığı günlerde İstanbul’da Müslüman Türklerin evlerine kapandığı ya da firar ettikleri günlerin³¹ ancak çalışarak, mesireler ve hatta okullarda nişan talimleri yapılarak, sosyal yapıya zarar verici gazino, meyhane ve kahvehanelerin vatanla ilgili toplantı yapılan yerlere dönüştürülerek, şirketler kurularak, ticaret ve sanayi millileştirilerek ve elbette eğitime önem verilerek tersine çevrilebileceğini düşünmektedir.³² Fatih Tuğluoğlu’nun da belirttiği gibi Talebe Defteri dergisi, Balkan Savaşlarıyla ilgili eleştirilerin kabul edilip yayımlandığı, yenilginin hesabının sorulmasını isteyen, bu amaçla gençlerin bilinçlenmesi için çabalayan en önde gelen dergilerden birisi olmuştur.³³

Balkan Savaşları sonrası artan milliyetçi hava çerçevesinde okullarda askeri talimlerin yapılması, çocukların ileriki günlerin birer neferi olarak yetiştirilmesi, hatta nişan talimleri yapılması gibi hususlar başta Talebe Defteri olmak üzere dönemin basınında dile getirilmeye başlanmıştır. Kamuoyunun bu

26 Okay, *Eski Harfli Çocuk Dergileri*, s. 106.

27 Örneğin Ömer Seyfettin’in “Bir Ermeni Gencin Hatıra Defteri” isimli eserinde her milletin nasıl kendi varlığına sahip çıkma hakkı varsa, Türklüğün de bir millet yapısı içinde ortaya çıkmaya ve varlığının temeli olarak Türkçe’yi benimsemeye hakkı olduğunu işlemiştir. Bkz. Turgay Kurultay, “Çocuk Edebiyatımızda Savaş ve Ulusal Kimlik”, *Çocuk ve İlkgençlik Edebiyatı Kurultayı*, TC Maltepe Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2006, ss. 136-137; Ömer Seyfettin ulusal birliğin sağlanmasında dilin önemine dair bir yazısını da “Yeni Lisan” başlığıyla Genç Kalemler dergisinde yayınlamış ve ulusal bir dil anlayışını gündeme getirmiştir. Bkz. Varlık, *a.g.m.*, s. 120.

28 Okay, *a.g.e.*, ss. 42-44.

29 Geniş bilgi için bkz. Tuğluoğlu, *a.g.m.*, ss. 157-185.

30 Davulcu, *a.g.m.*, s. 53; Cabir Doğan ve Hanım Göktaş, “Çocuk Gazetelerinin Gözünden Birinci Dünya Savaşı Çocukları”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 32, 2014, s. 20.

31 Balkan Savaşları esnasında İstanbul’da cephe gerisinde nelerin yaşandığı hakkında geniş bilgi için bkz. Wilhelm Feldmann, *İstanbul’da Savaş Günleri Bir Alman Gazetecinin Balkan Savaşı Hatıratı*, (Çev. Necmettin Alkan), Selis Kitaplar, İstanbul 2004.

32 *Talebe Defteri*, no: 22, 13 Mart 1330/26 Mart 1914.

33 Tuğluoğlu, *a.g.m.*, s. 160.

yönde beklentisi ve Balkan Savaşı'nda alınan yenilgilerin etkisi ile 1913 yılından itibaren beden terbiyesi konusuna daha fazla önem verilmeye başlandığı ve bu dersin eğitimin birçok basamağında ders programlarına girdiği görülmektedir. 1913 tarihli Tedrisat-ı İptidaiye Kanun-u Muvakkatı'nın getirdiği ilköğretim programında, "Hıfzıssıhha", "Terbiye-i Bedeniyye" ve "Mektep Oyunları" ile erkek çocuklar için "Talim-i Askerî" dersi de yer almıştır. 1915'de de kız ve erkek sultanilerinin ders programında haftada birer saat olarak beden terbiyesi dersi yer almış, ayrıca sabah ve akşamları, okul yönetimince belirlenen haftanın iki ve üç günü beden terbiyesi, okul oyunları ve atış talimleri gösterilmiştir. Sonuç olarak askeri talim gibi doğrudan doğruya gençleri askerliğe hazırlayıcı bir ders müfredatlara eklendiği gibi, beden terbiyesi dersine de yine aynı amaç doğrultusunda yer verilmiştir.³⁴

3. Birinci Dünya Savaşı ve Talebe Defteri

Balkan Savaşları sonrası oluşan duygu ve düşünceler dergideki yayınlara yukarıda belirtilen örnek ve beklentiler üzerinden yansırken, devlet ve toplum, çok geçmeden bir başka büyük savaşın içerisinde kendisini bulmuştur. Özellikle başta İngiltere olmak üzere Fransa, Almanya, Rusya, İtalya gibi büyük güçler, kendi üstünlüğünü ve geleceğini koruyup kurtarabilmek için endüstrilerinin gelişmesine paralel olarak hammadde ihtiyacının artması sonucu emperyalist faaliyetlere hız vermişlerdir.³⁵ Bütün bu faaliyetleri bir devletin tek başına yapabilmesi güç olduğundan, kendisine daha çok tehlikeli görünen devlete karşı başka devletlerle anlaşma yolunu seçmesi, Birinci Dünya Savaşı öncesinde Avrupa'yı birbirine düşman ittifaklar kümesi durumuna getirmiştir.³⁶ Bu süreçte İngiltere, Fransa ve Rusya İtilaf Devletleri denilen bloğu oluştururken Almanya, Avusturya-Macaristan ve İtalya İttifak Devletleri bloğunu meydana getirmiştir. Söz konusu gelişmeler, Birinci Dünya Savaşı'nın çıkmasına zemin hazırlamış ve 28 Haziran 1914 günü Avusturya-Macaristan veliahdı Arşidük Ferdinand'ın Saraybosna'da bir Sırp tarafından öldürülmesiyle Birinci Dünya Savaşı patlak vermiştir.

34 II. Meşrutiyet öncesinde, Batılı tarzda eğitim yapan kurumlar aracılığıyla, jimnastikle özdeşleştirilen bir beden eğitimi anlayışı İmparatorluğa girmiştir. Okullarda jimnastik talimlerinin askeri talimlerle tamamlanması önerileri ise II. Meşrutiyet döneminde uygulama sahası bularak beden terbiyesi dersi birçok düzeydeki eğitim kurumunun müfredatına eklenirken, askeri talimler de bu okulların bazılarında bir ders haline getirilmiştir. II. Meşrutiyet döneminde, beden eğitimi, askeri talim ve ayrıca izcilik yönündeki faaliyetler, okullarla da sınırlı kalmamış, bunların verilen eğitimin esas bileşenlerini oluşturduğu paramiliter dernekler de örgütlenmiş ve çok sayıda çocuk ve genç bu derneklerin kapsamına alınarak, nihai hedef olan "askere hazırlama" amacı doğrultusunda eğitime çalışılmıştır. Bkz. Sanem Yamak, *II. Meşrutiyet Döneminde Paramiliter Gençlik Örgütleri*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2009, ss. 80-81; 102.

35 Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı (1908-1918)*, 2. Baskı, C. IX, TTK Yayınları, Ankara 1999, ss.356-357.

36 *Ag.e.*, s.361.

Osmanlı Devleti'nin durumuna gelince; Avrupa, Birinci Dünya Savaşı'na doğru adım adım ilerlerken Trablusgarp Savaşı'nın üzerinden iki yıl, Balkan Savaşlarının üzerinden henüz bir yıl geçmişti. Adı geçen savaşlarda Osmanlı Devleti başarısız olmuş, devlet kayıplara uğramıştı. Bunun üzerine iki bloğa ayrılmış Avrupa'da kendisini yalnızlıktan kurtarmak için ittifaklar arayan Osmanlı Devleti, önce İngiltere ve Fransa nezdinde girişimlerde bulunmuştur. Ancak sonuç alınamayınca gerek gelişmelerin zorlaması, gerekse en önemli tehlike olarak görülen Rusya'ya karşı taşınan endişelerin etkisiyle Almanya ile ittifak kurulmuştur.³⁷

3.1. Vatan Sevgisi ve Millî Bir Nesil Oluşturma

Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte Osmanlı Devleti siyasi, sosyal ve ekonomik darboğazlar içerisine girmiştir. Konumuzla ilgisi bakımından özellikle ekonomide yaşanan sıkıntılar devlet ve vatandaşları sıkıntılı bir sürece soktuğu gibi basın yayın faaliyetlerini de olumsuz yönde etkilemiştir. Birçok çocuk dergisi savaş döneminde yeni sayılar çıkaramamış ya da kapanmıştır. Talebe Defteri dergisi de henüz Osmanlı Devleti savaşa fiilen girmeden önce 17 Temmuz 1330/30 Temmuz 1914 tarihinden 5 Kanun-i Sani 1332/18 Kasım 1917 tarihine kadar yayınına ara vermek durumunda kalmış,³⁸ ancak bu tarihten sonra 35 sayı çıkarmayı başarmıştır. Özellikle Birinci Dünya Savaşı'nı kitaplarına konu yapan dönemin yazarları, kahramanca mücadele eden, özgürlük için savaşı kaçınılmaz gören yazılar yazarken Talebe Defteri dergisi de 18 Kasım 1917 tarihinden sonra yayınladığı yazılarla okul çağındaki gençleri, savaş, vatan, millet ve memleket sevgisi, özgürlük gibi konularda hem bilgilendirmeyi hem de cesaretlendirmeyi amaçlamıştır.³⁹ Benzer tutumu dönemin okullarında işlenen "Malumat-ı Medeniye ve Ahlakiye ve İktisadiye" ders kitaplarında da

37 İngiltere: "şimdilik yeni siyasi bağlar altına girmeyiz" diyerek ittifak teklifini reddetmiştir. Akabinde Osmanlı Devleti'nin ikinci ittifak teşebbüsü Fransa nezdinde oldu. Fakat Fransız Hükümeti teklife Rusya razı olmadıkça ittifakın gerçekleşmeyeceği cevabını verdi. Bunun sonucu İtilâf Devletleri bloğuna katılmak için yapılan teşebbüslerin gerçekleşmemesi, 1907'den sonra İngiltere ile Rusya arasındaki yakınlaşma, Balkan Harpleri sonunda Rusya başta olmak üzere İtilâf Devletlerinin Türkiye'ye karşı düşmanca tavırları ve basında Türkiye aleyhinde yazıları devleti ister istemez Almanya'nın yanına sürüklemiştir. Fakat en büyük sebep Rusya karşısında duyulan endişedir. Rus tehlikesinden kurtulmak için yegâne çarenin Almanya ile anlaşmak olduğu görüşü üstün gelmiştir. Bütün bu gelişmeler ve İtilâf Devletleri nezdinde yapılan ittifak tekliflerinin geri çevrilmesi, 2 Ağustos 1914 tarihinde Osmanlı Devleti'ni Almanya ile gizli bir ittifakın imzalanmasına getirdi. Aynı tarihte seferberlik ve tarafsızlık ilânı da yapıldı. Eylül ayında ise kapitülasyonlar ve diğer ticaret anlaşmaları iptal edildi. Nitekim 29 Ekim 1914 tarihinde Yavuz ve Midilli'nin de içinde bulunduğu Osmanlı filosu Odessa ve Sivastopol'daki askerî tesisleri bombalayınca savaşın içerisine Osmanlı Devleti de girmiş oldu. Bkz. Fahir Armaoğlu, 20. YY, *Siyasi Tarihi (Cilt 1-2: 1914-1995)*, Genişletilmiş 12. Baskı, b.t.y., ss. 107-110. Osmanlı Devleti'nin savaş giriş meselesiyle ilgili geniş bilgi için bkz. Mustafa Aksakal, *Harb-i Umumi Eşiğinde Osmanlı Devleti Son Savaşına Nasıl Girdi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2010.

38 *Talebe Defteri*, no: 32, 5 Kânun-ı Sani 1332/18 Ocak 1917.

39 Davulcu, *a.g.m.*, s. 540.

görmek mümkündür. Kitaplarda sıklıkla yer alan sıcak savaş koşulları, toprak kayıpları ve düşman algısının yarattığı siyasal durum, askerlik hizmetini ve yukarıdaki amaçları önemli hale getirmiştir. Ancak Üstel'in de belirttiği üzere "Malumat-ı Medeniye kitaplarında yer alan tehdit teması, özellikle Balkan savaşlarının etkisiyle giderek belirginleşen Türkçü-milliyetçi refleksin yansıması sonucu çocuk dergilerinin bile neredeyse ortak izleği haline gelen öç ve intikam duygularının teşviki olgusu hesaba katılarak değerlendirildiğinde... oldukça soğukkanlı bir dile dayandığı" ifade edilebilir.⁴⁰ Bu noktada devlet kurumunun formel eğitimde daha ihtiyatlı ve devlet olmanın sorumluluğu çizgisinde bir dil kullanmayı tercih ettiği söylenebilir.⁴¹

Birinci Dünya Savaşı aynı zamanda o güne kadar propaganda malzemelerinin en yoğun kullanıldığı savaş olmuştur. Savaşan taraflar gerek kendi kamuoylarını gerek yabancı ülke kamuoylarını etkilemek adına özellikle basın yayın faaliyetlerinden üst seviyede faydalanmaya çalışmıştır. Geleceğin kurtarıcıları ya da azimli vatanseverleri olarak görülme istenen gençlere yönelik yayın faaliyetleri de bunlar arasında önemli bir yer tutmuştur. Bu durumun farkında olduğunu "muharebeye dâhil olan diğer memleketlerde çocuk mecmualarını artırmış, çocukları gelecek günlere ve gelecek senelere göre yetiştirmek ihtiyacı muharrirleri, ressamı ve sanatkârları daha çok çalışmaya sevk etmiştir" sözleriyle ortaya koyan Talebe Defteri, "Deniz Muharebeleri" isimli yazısında söz konusu gerçekliğe dikkat çekmiş ve şunları ifade etmiştir: *Harp, her memlekette olduğu gibi bizim memleketimizde de birçok şeyleri azalttı veya büsbütün ortadan kaldırdı. Bu azalan ve yok olan şeyler arasında bilhassa "çocuk matbuatı" göze çarpacak bir yokluğa düştü. Harpten evvel epeyce çoğalmış olan ve daha artacak gibi görünen çocuk risaleleri harp başlar başlamaz hep birden kapandı. Bununla beraber harp uzayıp da işler ahvale göre tanzim edilince edebiyat ve matbuatımızda tekrar bir uyanma başladı. Bugün edebi ve fenni mecmualarımızın adedi harpten evvelki adede faiktir. Biz bu "uyanma" ve "artma" arasında çocuk edebiyatının da parlayacağını ümit ediyor ve bekliyoruz. Teessür olunur ki bu ümit ve intizara ancak bir risalecik cevap verdi: Talebe Defteri. Diğer taraftan yazıda savaş esnasında çocuk edebiyatına olan ihtiyacın arttığı, çıkacak beş ya da on çocuk risalesinin bu boşluğu güç kapatacağı, Talebe Defteri'nin de ihtiyaçtan doğan bu boşluğu kapatmada fedakârlıkla çalışacağı, gençleri fikren ve zihnen aydınlatmayı hedef olarak seçtiği belirtilmiştir.⁴²*

Belirlenen amaçlar çerçevesinde yapılan yayın faaliyetlerinden birisi vatan sevgisi hakkında olmuştur. Bu doğrultuda Dergide Hüseyin Ragıp isimli bir yazar, idadide eğitim görürken başından geçen bir hadiseyi okuyucularına aktarmıştır. Aktardığı olayda yazar, vatani sevmenin kişinin doğduğu yeri sevmesiyle başladığını, dolayısıyla oraları kalkındırmanın, canlandırmanın

40 Üstel, a.g.e., s. 85.

41 Çocuklara yönelik dergilerle okul kitapları arasındaki benzerlik/farlılık hakkında bir değerlendirme için bkz. Fortna, a.g.e., s. 100-108.

42 Talebe Defteri, no: 49, 22 Teşrin-i Sani 1333/22 Kasım 1917.

vatanın kalkınmasına hizmet edeceğini belirtmiştir. Tahsil için gidilen büyük merkezlerde kalıp doğdukları yere geri dönmeyenleri tenkit eden yazarın buradaki amacı, vatanın bir bütün halinde sevmeye ve kalkınmaya ihtiyacı olduğunu çocuklara anlatabilmeğidir. Diğer taraftan yazar, vatani bir yıldız benzeterek tasvir etmiştir. Yani vatan bir yıldız kadar temiz ve yüksek, vatan sevgisiyse yıldız kadar yetişilmesi zor ama bu yolda gayret gösterilmesi gereken ilahi bir aşktır. Devamında sözlerini şu cümlelerle tamamlamıştır: *Vatan bir büyük anadır ki hepimiz, bütün millettaşlar onun kucağında büyüdük ve yetiştik. Bu alaka bizi, birbirimize bağlamalı hiçbir şeyin ayırmayacağı derecede tek kalpli bir insan haline getirmelidir... Bütün Türkler ve Osmanlıların "her biri cümlesi ve cümlesi her biri" için olmalı, hemşerilik muhabbeti bütün hisleri, düşünceleri bir noktada vatanın saadeti noktasında toplamalıdır. Eğer böyle olmazsa eğer bir vatan içinde yaşayan her fert yalnız kendini düşünürse o vatan mesut olamaz... Vatan büyük bir aile demektir. Ne dini itikatlar, ne siyasi fikirler, ne şahsî menfaatler, elhasıl hayatın hiçbir hadisesi o ailenin samimi ahengini bozmamalıdır.*⁴³

Vatana karşı duyulan sevgi ve muhabbet dergide şiirlerin de yardımıyla gençlere ulaştırılmaya çalışılmıştır. Osman Fahri tarafından hazırlanan "Memleketime" isimli şiir bunun güzel örneklerinden biridir. Şair burada: "Seni terk etmek, ah, ölümdür!/Ey güzel memleket, senin suların, kırların, dağların şifa getirir/Seni ben terk eder miyim sandın?" dizeleriyle birlikte vatanın toprağına, çiçeklerine, bereketine yönelik sözlere yer vermiştir. Gençlerin ruhunda vatani cismanileştirmek ve onu korumak için gerekirse ölümü dahi göze almak gerektiğini anlatmaya çalışmıştır.⁴⁴

Birinci Dünya Savaşı esnasında Talebe Defteri, Türk subay ve erlerinin kahramanlık, vatanseverlik, fedakârlık, azim dolu hikâyelerine de yer vermiştir. Örneğin siperlerde düşman süngüsüyle burun buruna gelindiğı ve hücum etmek için sabırsızlıkla bekleyen askerlerin oluşturduğu bir savaş sahnesi tasvir edilmiştir. İlgili savaş sahnesinde ise Durmuş Çavuş isimli bir zabitin cesareti, savaşta en öne atılması yanında yaralı bir düşman askerine karşı gösterdiği merhamete yer verilmiştir. En can alıcı noktalardan biri de Durmuş Çavuş'un yaralı düşman zabitanı sırtlayıp savaş alanından çıkarırken düşmanın kendi askerine bile acımadan yaptığı top atışlarıyla hem Durmuş Çavuş'u hem de kendi yaralı zabitanı öldürmesidir.⁴⁵ Bir diğer kahramanlık hikâyesinin yazarı ise Barbaros Numune Mektebi Devre-i Âliye 2. Sınıf öğrencisi Celalettin Tevfik'tir. Bu genç öğrenci, Çanakkale'de düşmanın amansız silah ve top atışlarına karşı "heybetli bir abide" şeklinde karşı koyan Türk askerini ve onun kahramanca direnişini akranı okuyuculara aktarmıştır.⁴⁶ Savaş meydanlarının kahramanı olan Türk askeri siperlerden düşmana atılan kurşunların, bombaların,

43 Talebe Defteri, no: 32, 5 Kânun-ı Sâni 1332/18 Ocak 1917.

44 Talebe Defteri, no:35, 1 Mart 1333/1 Mart 1917.

45 Talebe Defteri, no: 32, 5 Kânun-ı Sâni 1332/18 Ocak 1917.

46 Talebe Defteri, no: 32, 5 Kânun-ı Sâni 1332/18 Ocak 1917.

güllelerin altında ilerleyen, mukaddes aşk için düşmanla boğaz boğaza kavga eden, düşmanı anavatandan çıkarıp denize döken ve sonuçta kalplerde çelik ve altından bir zafer heykeli olarak sembolleştirilmiştir.⁴⁷ Dergide buna benzer birçok kahramanlık hikâyesi anlatılmıştır.⁴⁸ Dönemin siyasi iradesiyle birlikte hareket ettiği anlaşılan derginin bu yayınlarının amacı milliyetçi, Türk olmanın şuuruna hazır ve vazifesine, dolayısıyla rejime bağlı nesiller oluşturabilmektir.⁴⁹

Bu doğrultuda dergi, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin girişimleri ile hayata geçirilen ve birer paramiliter gençlik örgütü olarak kabul edilen yapılanmalara da destek vermiştir.⁵⁰ Paramiliter gençlik örgütleri İttihat ve Terakki'nin takip etmeye karar verdiği Türkçü politikanın ürünüydüler.⁵¹ Örneğin dönemin Genç Dernekleri Müfettiş-i Umumisi Tuğgeneral (Mirliva) Von Hoff'un bir yazısı dergide yer almıştır. Onun anlatımıyla Osmanlı Devleti'nde önemli askeri hizmetlerde bulunan ve 1916 yılında Bağdat'ta hayatını kaybeden Von der Goltz Paşa'nın sözlerine yer verilmiş ve gençlere şöyle seslenilmiştir: "*Gençler çalışmayı sevmelidir. Çünkü umuma faydalı olabilmek için sırf çalışmak ile ifa-i vazife edilebilir. Gençler namusu menfaatten daha büyük tutmalıdır. Gençlik bilmelidir ki, namussuz ve şerefsiz hiçbir kimse bahtiyar ve hiçbir millet payidar olamaz. Çünkü namussuz ve*

47 *Talebe Defteri*, no: 38, 12 Nisan 1333/12 Nisan 1917.

48 Bu hikâyelerden birisi de kendilerine düşman elindeki bir tepeyi alması emredilen askerlerin ve o askerler içinde Sancaktar Mehmet Rüstem'in sancağına, kendisinden istenilen vazifeye sadakati öne çıkarılmıştır. *Talebe Defteri*, no: 35, 1 Mart 1333/1 Mart 1917. Bir diğer yazı da ise Rumeli'nin en zengin muhitlerinden biri olduğu ve neredeyse hiç fakirinin bulunmadığı İskeçeli Hüsmen'in (Hüsametdin) hikâyesine yer verilmiştir. İşin genç okuyucuya yönelik anlatılması istenen husus tam bu esnada vurgulanır. İskeçeliler her biri bedel ödeyerek askeri muafiyet kazanabilecekleri halde bu yola tevessül etmemiş, hepsi bir gönüllü gibi orduya katılmıştır. Bkz. *Talebe Defteri*, no: 51-52, 14 Mart 1334/14 Mart 1918. Ahmet Refik'in (Altınay) çok çetin mücadelelerle geçen, büyük sıkıntıların çekildiği ancak sonunda zaferin elde edildiği Girit Seferini anlattığı "Yirmi Beş Sene Siper Kavgası" isimli uzun yazı dizisi de bu anlamda derginin lirizmi yüksek yazılarından bir tanesidir. Yazının başlangıcı için bkz. *Talebe Defteri*, no: 45, 13 Eylül 1333/13 Eylül 1917.

49 II. Meşrutiyet döneminde devlet okullarında özellikle Balkan Savaşları sonrası Türklük ve Türkçülük militarist bir içerik ve İslâmî bir söylemle birleştirilerek verilmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nda ise bu durum ders kitaplarının belirgin özelliği haline gelmiştir. Dolayısıyla bir Türk-İslâm sentezi oluşturma gayreti belirmiş, ulusçuluğun değerleri olan vatan, millet, devlet gibi kavramlar cihat, gazilik, şehitlik gibi İslâmî nitelik taşıyan değerlerle birleştirilmiştir. Bkz. Mehmet Ö. Alkan "İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e Modernleşme ve Ulusçuluk Sürecinde Eğitim" *Osmanlı Geçmişi ve Bugünün Türkiye'si*, (Der. Kemal H. Karpat), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2004, ss. 199-201.

50 II. Meşrutiyet döneminde dernekçilik girişimlerinde gençlik örgütleri önemli bir yer tutmuştur. Savaş öncesi İzcilik, keşşaf ocakları, Türk Gücü Cemiyeti ve Osmanlı Güç Dernekleri kurulmuş, savaşın yaşandığı 1916 yılında ise bunların yerine Enver Paşa'nın girişimiyle Almanya'da genç örgütlenmeler konusunda deneyimli Von Hoff'un getirilmesiyle Osmanlı Genç Dernekleri kurulmuştur. Genç Dernekleri, Osmanlı gençliğini, Harbiye Nezareti'nin güdümünde teşkilâtlandırıyor. Müslüman ya da gayrimüslim, tüm Osmanlı uyruğu gençlerin bu derneklere katılmaları zorunluydu ve gençler silâh altına alınmaya kadar bu şekilde üyelik sürüyordu. Gençliği bu şekilde teşkilâtlandırmak sadece Osmanlı Devleti'ne has değildi. Savaşın diğer ülkelerde de benzer yapılar kurulmuştu. Bkz. Zafer Toprak, "İttihat ve Terakki'nin Paramiliter Gençlik Örgütleri", *Bogaziçi Üniversitesi Dergisi*, S. 7, 1979, ss. 95-98

51 Okay, *a.g.e.*, ss. 12-13.

şerefsiz olanlar başkaları tarafından tahkir edilirler."⁵² Ortaya konulan bu yazı ile hedeflenen kazanımlardan biri de çocukların zihinsel olduğu kadar bedensel olarak da sağlıklı olmalarıdır.⁵³ Hedeflere ulaşmak için Genç Derneklerinin takip ettiği programa yönelik bilgiler verilmiştir. Buna göre dernekler terbiye-i bedeniye ve jimnastik, oyunlar, intizam, tarassut (gözetleme) ve arazi talimleri, sağlıkla ilgili bilgiler gibi alanlarda faaliyet göstermektedir. Talebe Defteri dergisi, ilgili talim ve uygulamalardan her sayısında bir parça bahsedeceğini de ifade etmiştir.⁵⁴

Derginin Birinci Dünya Savaşı ile ilgili yazınında şiir çalışmalarına da değinmek konu bütünlüğünü sağlaması açısından önemlidir. Zira şairler şiirlerinde kız-erkek ayırt etmeden gençleri, içinde bulunulan savaş döneminde ve sonrasında memleketlerine sahip çıkmaya, özgürlük için mücadeleye çağırmıştır.⁵⁵ Burada iki şiirin dizelerinden örnekler vermekle iktifa edeceğiz. Bunlardan birisi Çanakkale, diğeri Türk askerinin belki de Turan'a yürüyüşünün tasvir edildiği Hamedan'a doğru isimli şiirdir.

Çanakkale Ötünde

Takdisine geldim senin yüce, şanlı Çanakkale
 Yüz sürmeye geldim senin toprağına, taşlarına
 Ey tarihi müfâhare makarr olan şanlı diyar
 Zaferini hatırlayan bir ilahi gurur duyar.
 Tepelerin bir kabarmış göğüs gibi mağrur durur
 Senin çelik bir kalbin var, aşk-ı vatan ile vurur
 Bütün İslâm kâinatı burçlarını gözetiyor
 Yâdın bile vicdanları hürmet ile titretiyor.
 Denizlerin zaferine kasideler besteliyor
 Rüzgârların Türk iline beşaretlerle geliyor
 Tarih böyle hiçbir zafer kaydetmedi yaprağına
 Yüz bin secde her zerrene, her taşına, toprağına.
 Dünya bitse bu zaferin hatırası bitmeyecek
 Maşer olsa burçlarından ay yıldızın gitmeyecek.⁵⁶

52 *Talebe Defteri*, no: 43, 19 Temmuz 1333/19 Temmuz 1917.

53 Uçan, *a.g.m.*, s. 185.

54 *Talebe Defteri*, no: 42, 21 Haziran 1333/21 Haziran 1917. Dergi, Genç Derneklerinin faaliyetlerine yönelik resimlere de bolca yer vermiştir. Örneğin Genç Dernekleri Müfettiş-i Umumiliğinin icra ettiği, İzmit, Eskişehir, Konya, Afyon ve İzmir'i kapsayan bir gezinin resimleri dergiye koyulmuş, derneğin çeşitli konferansların yanı sıra erkek ve bayanlara ayrı olmak üzere film seritleri gösterdiği de belirtilmiştir. *Talebe Defteri*, no: 44, 16 Ağustos 1333/16 Ağustos 1917.

55 Davulcu, *a.g.m.*, s. 558.

56 *Talebe Defteri*, no: 33, 19 Kânun-ı Sâni 1332/1 Şubat 1917.

Hamedan Marşı

Gece kalktık yola çıktık hepimiz
Karanlıkta arıyorduk Rus'u biz.
Sabah oldu karşı dağın üzeri
Rus doluydu bize dendi: ileri!
Gülle, kurşun geliyordu oradan
Yoktu lâkin bunlara hiç aldırın
Korku çıkmış içimizden, aradan
Bizi yalnız koruyordu yaradan.
Kahramanlar gülle, kurşun saçtılar
Kahpe Ruslar titreyerek kaçtılar
O sırada duran sular çağladı
Sevincinden "Gamas" suyu ağladı
Önümüzde "Alvand" dağı eğildi
Artık bu dağ Moskofların değildi
Aşınca biz ovalara o dağdan
Selam verdi bize yeşil "Hamedan"⁵⁷

Kısacası Birinci Dünya Savaşı'nda yapılan yayınlarla çocuklar yaşama kavgasının yarınki askerleri olarak görülmüştür. Dolayısıyla çocuk kendisi için var olmaktan çok içinde yaşadığı toplumun adına vardır ve o toplumun geleceğini kurmak ve gerektiğinde de kurtarmakla görevlidir.⁵⁸ Vatan, millet, devlet gibi kavramlar çocuğun zihninde oluşturulurken dönemin savaş ve acılarla geçen yıllarına yapılan vurgulara sıklıkla rastlanır. Bundaki amaç geleceğin yetişkinleri olacak çocuklara çalışma ve fedakârlık duyguları kazandırabilmektir.⁵⁹ Diğer taraftan geçmiş dönemin kahramanlık hikâyelerine, şiirlere de yer verilmek suretiyle çocuklara kendi tarihlerinden örnekler sunulmuş, aynı zamanda onlara yeniden parlak günler yaşama yolunda azim verilmek istenmiştir.

3.2. Millî İktisat

Birinci Dünya Savaşı'nda ülke içerisinde daha da ağırlaşan ekonomik koşullar sebebiyle İttihat ve Terakki'nin "Millî İktisat" siyaseti gereği, en azından zaruri ihtiyaçları karşılamak için de yayınlar yapılmıştır. Bu amaçla dönemin

57 Talebe Defteri, no: 34, 2 Şubat 1332/15 Şubat 1917.

58 Gurbetoğlu, a.g.m., s. 71.

59 İkinci Meşrutiyet dönemi süreli çocuk yayınlarında devletin içinde bulunduğu kötü durumdan çıkmanın yolu olarak "çalışmak" fikri dile getirilmiştir. Geri kalmış bir ülkenin ayakta kalması ve ilerlemesi için eldeki tek önemli silah çalışmak ve didinmektir. Bkz Deniz, a.g.t., s. 42.

ayakta kalan nadir çocuk dergilerinden Talebe Defteri'nde iç borçlanmaya gidilmesi, borç tahvilleri alınması⁶⁰ çocuklara tavsiye edilmiştir. Yerli malının teşvik edilmesi, kendi üretimlerimizin desteklenmesi yolunda öğretiler çocuk zihinlerinde basın yoluyla diri tutulmak istenmiş ve yabancı mallarına tavır koyma hareketinin öznesi olarak karşımıza çocuklar da çıkmıştır.⁶¹ Açık olan şu ki, ticaretin millileştirilebilmesi yolunda atılan adımlarda da yine Balkan Savaşı'ndaki acı yenilginin izleri görülür.⁶² Dolayısıyla bu düşünce Birinci Dünya Savaşı'nda Talebe Defteri'nde sürdürülmeye devam etmiştir.⁶³ Örneğin en iyi sinema olarak Ali Efendi Sineması gösterilmiş ve gençlerin şeritleri Türkçe olan bu salona gitmeleri istenmiştir. Yine verilen bir reklam ilanında diş doktoru olarak Mehmet Hüdaverdi önerilmiştir. Zira adı geçen ilanda doktor "hem Müslüman Türk hem de namuslu ve muktedirdir" sözleriyle tasvir edilmiş ve bilinçli bir şekilde adı geçen doktora yönlendirici bir dil kullanılmıştır.⁶⁴ Yaşanılan ekonomik zorluklar nedeniyle ve tasarruf yapılması amacıyla teşvik ve tavsiyelerde de bulunulmuştur. Özellikle tasarrufa yönelik derginin çağrısı ilginçtir. Bu çağrıda şu esaslar belirlenmiş ve okuyuculara aktarılmıştır:

- On paranın kıymetini bilmeyen Osmanlı olamaz
- Paranı vatandaşlarına vereceksin
- On paranın nereye gittiğini hesap edeceksin
- Eline geçen paranın bir kısmını saklayacaksın
- Ticaret ve sanatı seveceksin
- Şeritleri Türkçe olmayan sinemalara gitmeyeceksin
- Hilâl-i Ahmer, Müdafaa-i Millîye ve Donanmaya yardım edeceksin
- Vücudunun sağlam olmasını temin edeceksin
- Vazifeni bileceksin⁶⁵

60 Çağrı şu sözlerle yapılmıştır: "20 lirası olan bir genç ne yapmalıdır? Bir tane istikraz-ı dâhil-i tahvil almalıdır! Çünkü: bu dakikada, vatanını seven her Osmanlının kalbi bu tahvillerden birkaç tanesine malik olmak için çarpıyor... Bundan acaba ne kazanılır? Evvela, vatana hizmet etmiş olurlar. Bundan büyük kazanç olur mu? Fakat iş bu kadarla kalmaz. Kendi keselerine yardım ederler; zira bugün verecekleri kâğıt paranın yerine yarın altın alacakları gibi altı ayda bir husule gelecek kârını da altın olarak alacaklardır. Şu halde kâğıt yerine altın kazanılır..." Bkz. *Talebe Defteri*, no: 51-52, 14 Mart 1334/14 Mart 1918.

61 Uçan, *a.g.m.*, ss. 179-181.

62 Talebe Defteri'nde çocukların kurduğu artırma sandıklarından ve şirketler vasıtasıyla ticarete atılmalarından övgüyle söz edilmiştir. Bkz. no: 17, 2 Kânun-ı Sâni 1329/15 Ocak 1914; no: 26, 8 Mayıs 1330/21 Mayıs 1914.

63 Balkan savaşları sonrası başlayan artırma sandığı oluşturulması, çocukların da hiç değilse paralarının 10 kuruşunu bu sandıklara yatırması, böylece biriken paralarla her türlü ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri mağazaların açılacağı ve bu mağazaların kârına ortak olacakları fikri Birinci Dünya Savaşı sırasında da devam ettirilmiştir. Derginin bir sayısına ise paralarını artırma sandığı için banka veznesine veren çocuk ve yetişkinlerin olduğu bir resim koyularak teşvik sürdürülmüştür. Bkz. *Talebe Defteri*, no: 47, 25 Teşrin-i Evvel 1333/25 Ekim 1917.

64 *Talebe Defteri*, no: 33, 19 Kânun-ı Sâni 1332/1 Şubat 1917.

65 *Talebe Defteri*, no: 33, 19 Kânun-ı Sâni 1332/1 Şubat 1917.

Dergide verilen mesajlardan çocukların Avrupa'ya karşı millî bir duruş sergilemesi, ülkeyi yabancı ticari esaretten kurtarmaları ve kendi ticari değerlerini oluşturmaları istenmiştir. Gençler yerli malı kullanılmaya teşvik edilmiştir.⁶⁶ Aynı zamanda ellerindeki birikimlerini vatan ve millet menfaatine kullanmaları için nasıl davranmaları gerektiğine dair programlar oluşturulmuştur.

3.3. İtilaf Devletleri'ne Eleştiriler

Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin karşı cephesinde konuşlanan İtilaf Devletleri bloğuna sert eleştirilerin yapıldığı yazılar Talebe Defteri'nde yer bulmuştur. Bunların içerisinde özellikle Fransa eleştirinin odağına oturtulmuştur. Zira Osmanlı yenileşme döneminde hemen her Osmanlı aydın ve bürokratin örnek aldığı, eğitim için gittiği ülke Fransa'dır. Fransa'nın Osmanlı aydın ve bürokrat kesimi üzerindeki etkisi yoğun olduğu gibi dönemin yetişen çocukları üzerinde de yoğundur.⁶⁷ Dolayısıyla başta Balkan Savaşları olmak üzere Fransızların Türklere karşı umarsız tutumu büyük hayal kırıklığı yaratmış, dergide Aziz Hüdayi takma adıyla yazı yazan Reşat Nuri Güntekin'in Fransızlardan nefret ettiği ve onları boğmak istediği itirafını dile getirmesine yol açmıştır. Hüdayi, Birinci Dünya Savaşı sırasında yaşanan duygu ve düşüncelere de tercüman olduğunu düşündüğümüz sözlerine şöyle devam etmiştir: *"Milletler içinde belki en çok sevdiğim Fransızlardı. Fakat şimdi onları boğmak, onların vücudunu kaldırmak için Allah'tan kuvvet istiyorum. Bir Alman bir İngiliz hakkında neler duyarsa bir Türk şimdiye kadar bir Moskof hakkında neler besliyor idiye ben şimdi onların birkaç mislini Fransızlar için hissediyor ve saklıyorum. Bu tahavvülün sebebini mi soruyorsunuz? Çünkü Fransızlar bizi sevmiyor, bizi dünyada fazla görüyor, bizim felâketimizde zevk ve saadet buluyor. Emin olunuz karilerim, dünyanın en munis kavmi diye tanıdığımız Fransızlar bu muharebede eski gûllardan başka bir şey olmadıklarını ispat ettiler. Her Türk'te ve her İslâm'da bu hissiyattan bir şey bulunmasını isterim. Yılanı oyuncak, akrebi dost diye sevmek ahmakça ölmek demektir. Fransızların şu birkaç sene zarfında Türkiye aleyhinde yazdığı kitaplar (makaleler demiyorum çünkü onların adedini tahmin etmek bile güçtür) kendi memleketleri hakkında neşrettiklerinden çoktur. Hemen her ay, her hafta aleyhimize bir cilt neşrolunur. Bütün bu neşriyatın meali şudur: Türkiye yaşamamalı! Türkler eski Türklerdir! İslâmiyet uyanmamalı, Türklerin atisi ve... ilh. Zannediyorum ki, yalnız şu unvanları zikretmekle kitapların mündericatu hakkında epeyce malumat vermiş oluyorum. Bu kitaplar okunurken insan istemeyerek kendi kendine soruyor. Bizim bu kadar tevaccüh gösterdiğimiz bir millette bu derece müthiş bir suikast nasıl yaşıyor? Fransızlar için gittikçe ruhumda soğuyan ve incimad eden hissiyattan size de bir katre vermiş olmakla müteselli olarak..."⁶⁸*

İngilizlerle birlikte Fransızları sert bir şekilde eleştirdiği diğer yazısında ise Aziz Hüdayi sözlerini yine Birinci Dünya Savaşı'na getirmiş ve şunları ifade

66 Doğan ve Gökaş, a.g.m., s. 22.

67 Cüneyd Okay, *Osmanlı Çocuk Hayatında Yenileşmeler 1850-1900*, İstanbul 1998, ss. 38-39; 158-159.

68 *Talebe Defteri*, no: 49, 22 Teşrin-i Sani 1333/22 Kasım 1917.

etmiştir: "...bugün İngilizlerin yaptığı 300 sene evvel korsanların yaptığından farklı midir? Hatta daha fazla değil midir? Eski zaman muharebelerinin kanlı hikâyeleri okunurken bilhassa Fransız korsanlarıyla İngiliz gemicileri arasındaki boğuşmalar insanın tüylerini ürpertiyor. Bugün "medeniyet pehlivanı" diye denizlere atılan bu iki milletin mal ve kan hırsıyla yaptıkları vahşeti düşünürseniz lanetler yağdırırsınız. Fransız korsanlarından mesela "Sörkof"un hikâyeleri bizzat Fransızları bile ürkütecek kadar fecidir. Son bir kitabında bizden bahsederken "Türkün fitratı değişmemiştir!" diye bizi itham eden Bertran Barey isimindeki Fransız muharririne sormalı, Türk'te değişmeyen fitrat Fransız'da değişebilir mi? Fransız'da değişmeyince bugünkü Fransız damarlarında eski vahşi ve kanlı kolların, korsanların kanları yok mudur? Bu kan olmasa Napolyon koca orduları nahak yere kanlara boğar, kendi ordularını Moskova karları içine gömer miydi? Yine bu kan değil midir ki bugün bir inat uğruna günde yüz binlerce kurban gitmesine bizzat Fransızlar sebep oluyor! Fransız muharrirlerinde eskiden beri garip bir nazariye vardır: Dünyada fırtına koparsa sebebi "Türk", dünyaya güneş doğarsa sebebi Fransız'dır! Fakat işte asırlardan beri cihanın gözünü boyayan Fransız ve İngiliz masalı son sayfaya geldi. Yarının sabahında hakikatin parlak bir tekHzibi var; bekleyen görür!"⁶⁹

Şüphesiz bu sözlerin şiddetinde savaşın yarattığı yıkımlar, altüst olan sosyal hayat ve seslendiği kesim olan gençleri uyanık tutma gibi faktörlerin etkisi büyüktür. Diğer taraftan savaş öncesi adı geçen devletler nezdinde yapılan ittifak girişimlerinin reddi, parası ödenen ancak savaş başlayınca İngilizlerce tarafımıza verilmeyen Sultan Reşat ve Osman gemilerinin alınamayışının hayal kırıklığı ve akabinde doğan öfke de sayılabilir. Bu kızgınlığı ve sert sözleri biraz da savaş şartları içerisinde düşünmek gerekir.

3.4. Savaş Mağdurlarına Yardım Çağrıları

Savaşın ortaya çıkardığı bir diğer olumsuzluk ise yüz binlerce şehidin geride bıraktıkları yetim ve öksüzlerin barındırılma ve iiaşesi meselesi olmuştur. Ortaya çıkan acıklı sahneler her gün çocukların gözleri önünde yaşanmış, savaşın yıkıcı sonuçları çocukların zihin dünyalarını altüst etmiştir.⁷⁰ Gerek Himaye-i Etfal Cemiyeti gerek Darüleytamlar ve gerekse Hilâl-i Ahmer Cemiyeti vasıtasıyla yetim ve öksüzlere uzatılan yardım eline çocuk ve genç okuyucular da davet edilmiş, "Genç vatandaşlar! Siz bir lokma ekmek çiğnerken karşımızdaki evde aç ve sefil sabahlayan zavallılara acırsınız değil mi? O halde semavî ve ulvî cemiyetin hayırlı teşebbüsüne iştirak ediniz" sözleriyle bu zor günlerde yardımlaşma duygusu çocuğa öğretilmeye çalışılmıştır.⁷¹ Dergi ayrıca çocukları

69 Talebe Defteri, no: 50, 20 Kânun-ı Evvel 1333/20 Aralık 1917.

70 Birinci Dünya Savaşı'nda yaşanan yokluğa dair birkaç anlatı için bkz. Onur, a.g.e., ss. 160-163; Volkan Aksoy, Birinci Dünya Harbi'nde Doğu Karadeniz'de Muhacirlik, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon 2003, ss. 26-30.

71 Muhacirlere yönelik bir başka yazısında dergi şu sözlerle çocukları ve gençleri yardıma davet etmiştir. "...Gidiyorlar ne perişan ve ne mecruh keder! Gidiyorlar düşünerek, titreyerek, ağlayarak. Nerde? Meçhul! Bu akşamki konak! Bir dilim ekmek için yalvarıyor

teşvik amacıyla yardımlarını ihtiyaç sahiplerinden esirgemeyecek okul ve öğrencilerin isimlerini sütunlarına taşıyacağını belirtmiştir.⁷²

Sonuç

Eskiden beri toplumsal hafızada var olan olaylar, semboller ve tarihi şahsiyetler milletçe içselleştirilmesi amacıyla bireylere kazandırılmak istenir. Dolayısıyla millî kimliğin oluşumuna katkı sağlayan unsurlar arasında değerlerin önemli yeri vardır. Değerler, sosyal yapının varlık, birlik, işleyiş ve devamının sebebi olarak görülen, tasvip ve teşvik gören, korunmaya çalışılan inanışlardır.⁷³ Bir anlamda Talebe Defteri'nde gerek Balkan Savaşları sonrası ve gerekse Birinci Dünya Savaşı sırasında yayınlanan hikâye, şiir, bilgilendirici ve sosyal sorumluluğa yönelik yazılarla kazandırılmak istenen, millî kimliğin oluşumunda önemli görülen kavramlardır. Yani, vatan, millet, fedakârlık, azim, cesaret ve yetenek gibi çokça vurgulanan kelimeler bu değerler bütününe parçalarıdır. Zira çocuk ve gençlerin savaşın yıkıcılığından ruh ve zihin dünyalarının etkilendiği, yani savaşı psikolojik olarak yaşadıkları bir gerçektir. Talebe Defteri dergisinin Birinci Dünya Savaşı'nın artık uzadığı ve insanların tahammülünü zorladığı yıllarda yaptığı işte bu sarsıcı ortamda çocuk ve gençleri yarın ihtiyaç duyulacak mücadeleye millî kimlik etrafında hazırlamaktır. Onların özgüvenlerini kaybetmelerine sebep olabilecek olaylardan korumaktır. Zira dergide bütün olumsuzluklara ve imkânsızlıklara rağmen direnen, çabalayan ve mücadele eden kahramanların hikâyelerine yer verilmesinin birinci hedefi budur. Birinci Dünya Savaşı ile birlikte iktidarın İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin elinde toplanmasının ise adı geçen değerlerin aktarılmasında ve belirtilen hedeflere ulaşılmasında uygun ortamı oluşturduğu da söylenebilir.

valideler, bir dilim ekmeğe müştak nazarlar gördüm. Bu hazin gözlere taşlar inler... Geliniz, yaklaşınız, dinleyiniz kalbini... ah! Son emel: bir çatının altında, terk edilmiş evi hülya ederek ölmektir. Sofranızdan dökülen lokmayı lütfen veriniz. Sofranızdan dökülen bir lokma! Kurtarır şüphesiz on yavruyu. Mahkûm tebah! (mahvolmuş) Ağlıyor yürekten sessiz! Veriniz onları aç, onları çıplak koymak: içtimai, vatani cürüm-araz olacak. Belki bir lokma biraz can getirir." Bkz. *Talebe Defteri*, no: 65, 26 Kânun-ı Evvel 1334/26 Aralık 1918.

72 *Talebe Defteri*, no: 36, 15 Mart 1333/15 Mart 1917.

73 Yücel Gelişli, "Çocuk Dergilerinde Milli Kimlik İle İlgili Değerlerin Sunuluşu", *Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi*, S. 32, 2013, s. 84.

KAYNAKÇA

I. Süreli Yayınlar

Talebe Defteri, no: 17, 2 Kânun-ı Sâni 1329/15 Ocak 1914; no: 22, 13 Mart 1330/26 Mart 1914; no: 26, 8 Mayıs 1330/21 Mayıs 1914 no: 32, 5 Kânun-ı Sâni 1332/18 Ocak 1917; no: 33, 19 Kânun-ı Sâni 1332/1 Şubat 1917; no: 34, 2 Şubat 1332/15 Şubat 1917; no:35, 1 Mart 1333/1 Mart 1917; no: 36, 15 Mart 1333/15 Mart 1917; no: 38, 12 Nisan 1333/12 Nisan 1917; no: 42, 21 Haziran 1333/21 Haziran 1917; no: 43, 19 Temmuz 1333/19 Temmuz 1917; no: 44, 16 Ağustos 1333/16 Ağustos 1917; no: 45, 13 Eylül 1333/13 Eylül 1917; no: 47, 25 Teşrin-i Evvel 1333/25 Ekim 1917; no: 49, 22 Teşrin-i Sani 1333/22 Kasım 1917; no: 50, 20 Kânun-ı Evvel 1333/20 Aralık 1917; no: 51-52, 14 Mart 1334/14 Mart 1918

II. Kitaplar

- AKSAKAL, Mustafa, *Harb-i Umumi Eşiğinde Osmanlı Devleti Son Savaşına Nasıl Girdi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2010.
- AKSOY, Volkan, *Birinci Dünya Harbi'nde Doğu Karadeniz'de Muhacirlik*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon 2003.
- ARMAOĞLU, Fahir, *20. YY, Siyasi Tarihi (Cilt 1-2: 1914-1995)*, Genişletilmiş 12. Baskı, Alkım Yayınevi Yayınları.
- ÇAVDAR, Tevfik, *İz Bırakan Gazete ve Gazeteciler Babıâli'den Geriye Ne Kaldı?*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 2007.
- DENİZ, Fatma Banu, *İkinci Meşrutiyet Dönemi Süreli Çocuk Yayınlarında Dinî Motifler (Mektepli, Mini Mini, Çocuk Dostu, Küçükler Gazetesi)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta 2010.
- ERGİN, Osman, *Türkiye Maarif Tarihi*, C. 3-4, Eser Matbaası, İstanbul 1977.
- ERGÜN, Mustafa, *II. Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri (1908-1914)*, Ocak Yayınları, Ankara 1996.

- EVERED, Emine Ö, *Empire and Education Under the Ottomans Politics, Reform and Resistance from the Tanzimat to the Young Turks*, I. B. Tauris Publications, New York 2012.
- FELDMANN, Wilhelm, *İstanbul'da Savaş Günleri Bir Alman Gazetecinin Balkan Savaşı Hatıratı*, (Çev. Necmettin Alkan), Selis Kitaplar, İstanbul 2004.
- FORTNA, Benjamin C., *Geç Osmanlı ve Erken Cumhuriyet Dönemlerinde Okumayı Öğrenmek*, (Çev. Mehmet Beşikçi), Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2011.
- GÜNDÜZ, Mustafa, *Osmanlı Mirası Cumhuriyet'in İnşası Modernleşme, Eğitim, Kültür ve Aydınlar*, Lotus Yayınevi, Ankara 2010.
- İNÜĞUR, Nuri, *Basın ve Yayın Tarihi*, Çağlayan Kitabevi, İstanbul 1982.
- KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı (1908-1918)*, 2. Baskı, c. IX, TTK Yayınları, Ankara 1999.
- KAZAMİAS, Andreas M., *Education and the Quest for Modernity in Turkey*, University of Chicago Press, Chicago 1966.
- KOLOĞLU, Orhan, *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Basın*, İletişim Yayınları, İstanbul 1994.
- _____, *Aydınlarımızın Bunalım Yılı 1918 Zaferi Nihai'den Tam Teslimiyete*, İstanbul: Boyut Kitapları, 2000.
- OKAY, Cüneyd, *Osmanlı Çocuk Hayatında Yenileşmeler 1850-1900*, Kırkambar Yayınları, İstanbul 1998.
- _____, *Eski Harfli Çocuk Dergileri*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 1999.
- _____, *Meşrutiyet Çocukları*, Bordo Kitapları, İstanbul 2000.
- ONUR, Bekir, *Türkiye'de Çocukluğun Tarihi*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 2005.
- SOMEL, Selçuk Akşin, *Osmanlı'da Eğitimin Modernleşmesi (1839-1908)*, (Çev. Osman Yener), İletişim Yayınları, İstanbul 2015.
- TOKGÖZ, Ahmed İhsan, *Matbuat Hatıralarım*, Haz. Alpay Kabacalı, İletişim Yayınları, İstanbul 1993.
- ÜSTEL, Füsün, *"Makbul Vatandaş"ın Peşinde II. Meşrutiyet'ten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi*, İletişim Yayınları, İstanbul 2008.
- YALMAN, Ahmed Emin, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim*, c. 1, Yenilik Basımevi, İstanbul 1970.
- YAMAK, Sanem, *II. Meşrutiyet Döneminde Paramiliter Gençlik Örgütleri*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2009.

III. Makaleler

- ALKAN, Mehmet Ö., “İmparatorluk’tan Cumhuriyet’e Modernleşme ve Ulusçuluk Sürecinde Eğitim” *Osmanlı Geçmişi ve Bugünün Türkiye’si*, Der. Kemal H. Karpat, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2004, s. 73-242.
- ÇAKIR, Hamza ve AYDIN, Hakan, “İkinci Meşrutiyet Dönemi Basın Sansürü”, *İkinci Meşrutiyet Devrinde Basın ve Siyaset*, Ed. Hakan Aydın, Palet Yayınları, Konya 2010, s. 237-260.
- DAVİSON, Roderic H., “Westernized Education in Ottoman Turkey”, *The Middle East Journal*, Vol. 15, No. 3, pp. 289-301.
- DAVULCU, Ebru, “Osmanlı Devleti’nde Genç Dimağları Basın Yolu İle Şekillendirmek: Talebe Defteri Dergisi ve Dergi Söyleminde Savaş ve Vatan Sevgisi”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 37 (2015), s. 537-561.
- DOĞAN, Cabir ve GÖKTAŞ, Hanım, “Çocuk Gazetelerinin Gözünden Birinci Dünya Savaşı Çocukları”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 32 (2014), s. 15-28.
- FORTNA, Benjamin C., “Islamic Morality in Late Ottoman “Secular” Schools”, *International Journal of Middle East Studies*, Vol. 32, No. 3, p. 369-393.
- GAZEL, Ahmet Ali ve ORTAK, Şaban, “İkinci Meşrutiyet’ten 1927 Yılına Kadar Yayın İmtiyazı Alan Gazete ve Mecmualar (1908-1927)”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7/1 (2006), s. 223-256.
- GELİŞLİ, Yücel, “Çocuk Dergilerinde Millî Kimlik İle İlgili Değerlerin Sunuluşu”, *Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi*, 32 (2013), s. 82-96.
- GURBETOĞLU, Ali, “II. Meşrutiyet Dönemi Çocuk Dergilerinde Çocukluk Anlayışı”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 40/2 (2007), s. 63-92.
- KABACALI, Alpay “Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemlerinde Sansür”, *Tanzimat’tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, c. 3, İletişim Yayınları, İstanbul 1985, s. 607-616.
- _____, “Memurlar İçeri Alınmayacak”, *Popüler Tarih Dergisi*, 2 (2000), s. 42-45
- KOLOĞLU, Orhan “Osmanlı Basını: İçeriği ve Rejimi”, *Tanzimat’tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, c.1, İletişim Yayınları, İstanbul 1985, s. 68-93
- KONUK, Osman, “II. Meşrutiyet Döneminde Eğitim (Yapı, Süreç Sorunlar ve Tartışmalar)”, *Yüzyüncü Yılında II. Meşrutiyet*, Ed. Asım Öz, Pınar Yayınları, İstanbul 2008, s. 372-382.

- KURULTAY, Turgay, "Çocuk Edebiyatımızda Savaş ve Ulusal Kimlik", *Çocuk ve İlkgençlik Edebiyatı Kurultayı*, TC Maltepe Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2006, s. 131-141.
- KÜR, İsmet, "Sürelî Çocuk Yayınlarına Genel Bir Bakış", *Toplumsal Tarihte Çocuk Sempozyumu*, (23-24 Nisan 1993), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1994, s. 109-114.
- TOPRAK, Zafer, "İttihat ve Terakki'nin Paramiliter Gençlik Örgütleri", *Bogaziçi Üniversitesi Dergisi*, 7 (1979), s. 95-113.
- TUĞLUOĞLU, Fatih, "Talebe Defteri Dergisindeki Yansımalarıyla Balkan Savaşları (1913-1918)", *Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12 (2014), s. 157-185.
- UÇAN, Lale, "Osmanlı Çocuk Dergilerinin Çocuk Kimliği Üzerine Etkileri", *Osmanlı Dünyasında Çocuk Olmak*, (Ed. Haşim Şahin-Nurdan Şafak), Dem Yayınları, İstanbul 2012, s. 167-205.
- VARLIK, Bülent, "Tanzimat ve Meşrutiyet Dergileri", *Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, c. 1, İletişim Yayınları, İstanbul 1985, s. 112-125.